

AMINA KUPUSOVIĆ
(Sarajevo)

VAKUFI U ROGATICI DO KRAJA 16. STOLJEĆA

Rogatica, gradić na putu Sarajevo-Višegrad, šezdesetak kilometara udaljena od Sarajeva, u pisanim izvorima prvi put se spominje 1425. godine.¹ Razvoj ovog grada počinje u osmansko doba. Prvi objekat islamske kulture na ovom području je zavija – tekija Muslihuđina, podignuta na zemljištu koje je Mehmed-čelebi, sin Isa-bega Ishakovića, poklonio za njenu izgradnju.

Osoba po imenu derviš Muslihuđin nastanio se u spomenutom pazaru Rogatica i sagradio zaviju. Od Mehmed-čelebije, sina umrlog Isa-bega dobio je njivu od 5 dunuma zvanu Srednji Lušnik. On je sada uživa i prema običaju daje ušur.²

U razvoju ovog grada najveću ulogu ima njegov položaj na značajnoj prometnici koja je iz Sarajeva, preko Višegrada, vodila u prijestonicu osmanske države – Istanbul. Tekija je, naročito u početku, prije izgradnje karavansaraja, osim vjerske imala i ulogu ugošćavanja putnika koji su se kretali ovim drumom. Ovakva uloga tekija poznata je u Osmanskoj državi i o njoj je već ranije pisano.³ Muslihuđinova tekija, prvi islamski objekat na ovom području, spominje se i kasnije, ali je nema u popisu vakufa, niti je sasvim jasno da li je početkom 17. stoljeća još aktivna.⁴

U Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1489. Rogatica je još uvijek pazar bez muslimanske mahale. Upisana je kao *Pazar Borač, drugim imenom*

- 1 Desanka Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne Bosanske države*, Sarajevo, 1978, str. 97.
- 2 Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1489, BBA TD 24, Fotokopije Orijentalni institut u Sarajevu (OIS) 62, f. 259.
- 3 Adem Handžić, "O ulozi derviša u formiranju gradskih naselja u Bosni u XV i XVI vijeku", *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)* XXXI/1982, Orijentalni institut, Sarajevo, 1981, str. 169-178.
- 4 U Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine u nahiji Borač, pod rednim brojem 146 upisan je čifluk Nurullaha, sina Balijinog, njiva pod imenom Mrdelić, veličine 5 dunuma, u blizini pazara Rogatica, u okolini Muslihuđinove tekije. Vidi: *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. III. Obradila Amina Kupusović, Bošnjački institut Zürich – Odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 104.

*Rogatica, zovu je još i Čelebi Pazar.*⁵ Bila je u zeametu Mehmed-čelebije, sina Isa-bega Ishakovića, po kome je Rogatica i dobila ime Čelebi Pazar. Brojala je 78 nemuslimanskih kuća, sa 6 neoženjenih i 3 udovička domaćinstva, i 5 muslimanskih kuća sa 2 neoženjena. Očevi svih 7 upisanih muslimana su nemuslimani, pa se na osnovu toga može zaključiti da se radi se o prvoj generaciji koja je prihvatila islam.

U Sumarnom popisu iz 1516.⁶ godine Rogatica se nalazi u hasu sandžak-bega. Ove godine prvi put susrećemo dvije izdiferencirane mahale: *Mahalu džamije* i *Mahalu varoši Rogatica*. Ovdje prvi put vidimo da Rogatica dobiva status kasabe. Do tog zaključka možemo doći na osnovu bilješke koja se nalazi uz podatak o Mahali džamije. Ispod broja muslimanskih kuća i neoženjenih napisano je "*resimler vermezler*" (ne plaćaju poreze). Ako uporedimo podatke o ostalim naseljima Bosanskog sandžaka koja su do kraja 16. stoljeća stekla rang kasabe, vidjet ćemo da je Čelebi Pazar četvrta po redu kasaba, poslije Novog Pazara, Dimitrovice⁷ i Sarajeva. Čelebi Pazar je jedan od bosanskih gradova u kojem je sultan Bajezid (1481-1512) podigao svoju džamiju.⁸ Iako prema Sumarnom popisu iz 1516. godine i varoš Višegrad ima tri zasebne mahale: Mahalu džamije, Mahalu Gornja Varoš i Mahalu Raška, sina Radivojevog,⁹ u bilješki o Višegradu nema napomene o oslobođenju od poreza koje smo naveli u vezi sa Čelebi Pazarom. Premda je veći broj kasaba formiranih nakon Rogatice doživio veći i brži rast, ipak ova činjenica govori u prilog značaju ovoga gradića i njegovoga posebnog položaja.¹⁰

Već je poznato da su vakufi odigrali presudnu ulogu u nastanku gradova u osmanskom periodu. Najčešće su državni službenici, ali i bogatije zanatlije ili trgovci, izdvajali iz svog imetka značajan dio u novcu ili koristonosnim objektima, kao što su hamami, hanovi, dućani, kuće i sl. Novac se davao na kredit pod striktno određenim uvjetima, pa se na taj način davao i poticaj razvoju privrede određenog kraja.

U ovom radu bit će nabrojani vakufi u Čelebi Pazaru koji se spominju u tapu tahrir defterima.

5 BBA TD 24. Fotokopije OIS 62, f. 258-259.

6 BBA TD 56. Fotokopije OIS ANUBiH 165, f. 14.

7 Današnja Kosovska Mitrovica.

8 Ostali gradovi su Foča, Višegrad, Srebrenica, Travnik, Prusac i Prozor. Vidi: Adem Handžić: "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću. Uloga države i vakufa", *POF* XXV/1975, Sarajevo, 1977, str. 133-169.

9 BBA TD 56. Fotokopije OIS ANUBiH 165, f. 15.

10 A. Handžić, "Vakuf kao nosilac određenih državnih i društvenih funkcija u Osmanskom carstvu", u knjizi: A. Handžić, *Studije o Bosni, historijski prilozi iz osmansko-turskog perioda*, Research Centre For Islamic History, Art and Culture (IRCICA), Istanbul, 1994, str. 143-151. Isti, "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću", *Studije*, str. 111-143.

Vakuf džamije sultana Bajezida

Prva džamija sagrađena u Čelebi Pazaru je džamija sultana Bajezida II (1481-1512). U Opširnom popisu iz 1489. se još uvijek ne spominje. Alija Bejtić smatra da je prva mahala nastala u Rogatici ona oko džamije Sinan-vojvode.¹¹ Međutim, vakuf džamije Sinan-vojvode ne susrećemo još uvijek ni u Popisu vakufa u Opširnom defteru Bosanskog sandžaka iz 1540. godine.¹² Godine 1528. još uvijek se spominje samo jedna muslimanska mahala – *Mahala džamije*. Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da je ovo prva džamija podignuta u Rogatici. U Popisu vakufa iz 1530. navedeno je da se iz stavke harača Višegradskog kadiluka dnevno izdvaja po 11 akči za plaće službenika ove džamije, hatiba i imama 6, mujezina 4, a za osvjetljenje i prostirku 1 akča.¹³

Vakuf tekije Šejha Junusa

Ovu tekiju je sagradio sultan Bajezid-han. Na osnovu podataka iz deftera ne vidimo kako se ona izdržavala. S obzirom na to da je graditelj sultan, po analogiji možemo zaključiti da se izdržavala iz državne kase, vjerovatno iz harača višegradskog kadiluka, kao i džamija. Prvi put se spominje u Popisu vakufa iz 1530. godine, a i kasnije susrećemo istu bilješku.¹⁴

Vakuf spahije Ilijasa Arnauta

U Popisu vakufa iz 1530. godine prvi put susrećemo ovaj vakuf.¹⁵ U bilješci stoji da je za mekteb i za učenje džuzua spahija Ilijas Arnaut uvakufio godišnji prihod hamama koji je iznosio 1.500 akči i gotovinu od 10.000 sa godišnjim prihodom od 1.000 akči, što je ukupno godišnje iznosilo 2.500 akči.

Spomenuti hamam je sagradio Malik-čelebi,¹⁶ sin Isa-bega. Poslije njega, po zakonu, prešao je na spomenutog Ilijasa. Ovdje možemo uočiti da je osim Mehmed-čelebije, po kome je Čelebi Pazar i dobio ime, i njegov brat Malik, izgradnjom hamama, dao doprinos razvoju ove kasabe. Nije jasno kako

11 *Rogatica*, "Svjetlost" Izdavačko preduzeće, Sarajevo, 1966, (Alija Bejtić, "Srednji vijek", 34-37, "Period turske vladavine", 38-61).

12 Behija Zlatar, "Popis vakufa u Bosni iz prve polovice XVI vijeka", *POF* 20-21, Sarajevo, 1974, str. 109-158.

13 Sumarni popis Bosanskog sandžaka iz 1530. BBA TD 164, Fotokopije OIS ANUBiH 157, f. 195.

14 "*Vakuf tekije Šejh Junusa u samom Čelebi Pazaru. Umrli sultan Bajezid-han – neka mu se Bog smiluje i oprostí grijeha – za Božije zadovoljstvo sagradio je čilehanu (prostoriju za isposništvo) i odaje i uvakufio ih. Na osnovu vakufname, tako je zabilježeno u defteru.*" Sumarni popis Bosanskog sandžaka iz 1530. BBA TD 164, Fotokopije OIS ANUBiH 157, f. 197.

15 Sumarni popis Bosanskog sandžaka iz 1530. godine. BBA TD 164, Fotokopije OIS ANUBiH 157, f. 197.

16 Kod A. Handžića pročitano kao Katib-čelebi. Vidi: *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. I/2. Obradio A. Handžić, str. 503.

je hamam po zakonu prešao na spahiju Ilijasa, kako je navedeno u bilješci. Vjerovatno je on kupio hamam od njegovih nasljednika. Manje je vjerovatno da je i spahija Ilijas bio u srodstvu sa Malik-čelebijom, pa je na osnovu srodstva naslijedio taj hamam.

Vakuf mosta i karavan-saraja

Kožar Alija, sin Bajramlije, uvakufio je za opravku mosta i karavan-saraja, na osnovu hudždžeta mevlana kadije Višegrada – 12 dućana, jednu tabhanu, 500 akči gotovine i vrt koji se nalazio iza spomenutog karavan-saraja. Prihodi od dućana, tabhane i od vrta iznosili su godišnje 650 akči. Nije jasno ko je sagradio ove objekte.¹⁷ Ovaj vakuf se prvi put spominje 1540. godine, pa možemo zaključiti da je nastao između 1530. i 1540. godine. Međutim, nemamo podataka na osnovu kojih možemo reći kada su most i karavan-saraj izgrađeni i ko ih je podigao. U kasnijim popisima, 1565. i 1604. godine, ovaj vakuf se spominje kao vakuf Husrev-bega za karavan-saraj u samom Čelebi Pazaru. U Popisu vakufa u defteru iz 1604. godine u prijevodu Adema Handžića¹⁸ stoji ova bilješka:

Vakuf Husrev-bega, za karavan-saraj, u samom Čelebi Pazaru:

Za spomenuti karavan-saraj, kao i za most, uvakufio je tabak Ali, sin Bajramlije, 12 dućana i jednu kožarsku radnju (tabhana), kao i novac u iznosu od 500 akči. Uz karavan-saraj postoji i jedan vrt koji mu pripada, a sve na osnovu hudždžeta višegradskog kadije. Prihod od dućana, kožarske radnje i zemina za vrt iznosi godišnje 650, a novčani iznos od 500 ima godišnju dobit 50.

Vidimo da se radi o istovjetnom tekstu, osim naziva samog vakufa. U Popisu iz 1540. godine upotrijebljena je riječ *cisr ve karban* bez imena graditelja. Bilješka glasi:

Vakıf – Cisr ve karban saray der nefsi-i Čelebi Pazar ki mezbur karban ve köprü merametićun debbag Ali veled-i Bayramlu kimesne on iki aded dükkânlar ve bir tabhane ve beş yüz nakd (?) akçe vakf etmişdir ve mezbur karban saray ardında olan bostan yeri ber muceb-i hucceti mevlana kadi Višegrad.

U popisu iz 1565. i 1604. godine naslov glasi:

17 *"Vakuf mosta i karavan saraja u samoj Rogatici. Za opravku mosta i spomenutog karavan saraja, kožar (dabbag) Alija, sin Bajramlije uvakufio je – na osnovu hudžeta mevlana kadije Višegrada – 12 dućana, jednu tabhanu i u novcu 500 akči, zatim vrt koji je iza spomenutog karavan-saraja. Prihodi od dućana, tabhane i od vrta iznose godišnje 650 akči. Gotovina 500 akči. Interes, godišnje 50 akči"* B. Zlatar, "Popis...", str. 120.

18 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. I/2. Obradio A. Handžić, str. 503.

Vakuf – Husrev-beg karban-saray der nefsi-Ālebi Pazar ki mezbur karban ve kōpru...

S obzirom na to da u prvom dijelu nije uopće spomenuta riječ *cisr* nego umjesto nje ime *Husrev-beg* moguće je 1) da je graditelj karavan-saraja Gazi Husrev-beg, 2) da je graditelj neka druga osoba pod imenom Husrev-beg, 3) da se radi o grešci pisara.

Razmotrimo sve ove opcije. Dosad nigdje nismo sreli u vakufima Gazi Husrev-bega podatak o ovom karavan-saraju ili mostu. Osim toga, iz navedenog ne vidimo da je graditelj ostavio bilo kakav vakuf za održavanje tih objekata. Moguće je da je graditelj ovih objekata neka druga osoba koja nosi isto ime. Posljednja opcija, greška pisara, također je moguća s obzirom na to da se u ostalom sadržaju bilješke radi o istovjetnom tekstu. To znači da je pisar pred sobom imao prethodni popis, koji je upoređivao sa trenutnim stanjem. Vrlo lahko mu se moglo desiti da umjesto riječi *خسرو بک کاربان جسرو کاربان* pročita *خسرو بک کاربان*. U svakom slučaju, osoba pod imenom Alija, sin Bajramlije, ostavila je određena sredstva i objekte za izdržavanje i opravku ovih objekata.

Vakuf Sinan-vojvode

Sinan-vojvoda je podigao mesdžid u samom Ālebi Pazaru. Podatak o njegovom vakufu prvi put susrećemo u Popisu vakufa iz 1565. godine.¹⁹ U defteru iz 1565. godine nedostaju neke nahije, između ostalog i nahija Borač, tako da podatke o mahali koja se formirala oko ovog mesdžida prvi put nalazimo u defteru iz 1580. godine.²⁰ Ovaj mesdžid sagrađen je prije Husein-begovog, čija je vakufnama, datirana 1558, sačuvana do danas. Do ovog zaključka sam došla jer u Popisu vakufa iz 1565. još uvijek nije spomenut vakuf Husein-bega, a vakuf Sinan-vojvode jeste. I redosljed popisa mahala u defteru iz 1580. godine, gdje je prvo upisana Mahala džamije sultana Bajezida, zatim Mahala mesdžida Sinan-vojvode, a onda Mahala džamije Husein-čelebije, potvrđuje ovu pretpostavku. Sinan-vojvoda je bio punac Husein-bega ili Husein-čelebije, kako ga nalazimo u nekim popisima. Osim kćeri Hatidže, koja je bila udata za Husein-bega, imao je i sina Oruča. U Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1540. godine susrećemo ubilježen čifluk Oruč-čelebije, sina Sinan-bega.²¹

Za mesdžid koji je izgradio, Sinan-vojvoda je ostavio novčani iznos od 12.000 akči koji se, prema vakufnami, davao na posudbu uz dobit od 11% i 12%, kako je to šerijatskim propisima predviđeno. Prihod od hamama koji je

¹⁹ BBA MMD 625, 713 s.

²⁰ BBA TD 1014. OIS ANUBiH 163, f. 136-137.

²¹ BBA TD 432, f. 12 "Čifluk Oruč-čelebije, sina Sinan-begovog, Mustafa i Ibrahima, prešlo sa Huseina, sina kapudži Hasana. To su hassa njive pod imenom Priska Luka koje se nalaze u samom Ālebi Pazaru. Spomenuti Mustafa je umro, a njegov dio je pod tapiju uzeo njegov brat Sulejman. Oruč je svoj dio, uz kadijski hudždžet, prodao Fatimi. Sada ga oni uživaju."

ovaj vakif sagradio u Čelebi Pazaru iznosio je godišnje 1.380 akči, tako da je ukupni prihod njegovog vakufa bio 2.880 akči. Imam je dnevno dobivao plaću od 4, mujezin 2, a mutevellija 1,5 akči. Za osvjetljenje i prostirku dnevno se trošilo pola akče.

Vakuf Husein-bega, sina Ilijasa

Husein-beg, sin Ilijasa, 1558. godine je u Rogatici podigao džamiju, mekteb u blizini te džamije i još jedan mekteb u blizini svoje kuće u selu Vrhbarje. Njegova vakufnama je sačuvana, a prijevod objavljen u knjizi *Vakufname iz Bosne i Hercegovine, XV i XVI vijek*.²² Pretpostavljamo da je Husein-beg sin spahije Ilijasa Arnauta, čiji vakuf, koji obuhvata prihod od hamama i gotovinu od 10.000 akči, srećemo u Popisu vakufa iz 1530. godine. Na ovaj zaključak nas navodi narodna tradicija koja Husein-bega spominje kao Arnautovića, a njegovu džamiju kao Arnaudiju. Na osnovu podataka iz vakufname vidimo da je Husein-beg bio zet Sinan-vojvode, oženjen s njegovom kćerkom Hatidžom, koja je također iza sebe ostavila novčani vakuf. Husein-beg je, prema vakufnama, ostavio sljedeće objekte od čijih prihoda su se održavali džamija i mektebi i koji su bili namijenjeni za plaće njihovih službenika.

- tabhanu, koju je kupio od štavljača kože Hajdara u kasabi Čelebi Pazar, na tekućoj vodi, koja je poznata pod imenom Toplik,
- 5 dućana koje je kupio od Sefera čelebije,
- kuću sa baščom iza navedenih 5 dućana,
- 2 dućana koji se nalaze u spomenutoj kasabi, te kuću i bašču iza njih, koje je kupio od Ajasovih sinova,
- 4 dućana koji se nalaze u spomenutoj kasabi, a koje je kupio kupoprodajom od ćurčije Alije,
- hamam koji je spomenuti vakif sam sagradio iza dućana koje je kupio od spomenutog ćurčije Alije,
- 3 mlina i valjaonicu sukna na rijeci Rakitnici, što ih je kupio od terdžumana Alije, i njivu koja se nalazi u njihovoj blizini,
- 10 dućana što ih je sam podigao ispred karavan-saraja, što ga je navedeni vakif sam sagradio u spomenutoj kasabi.

Osim ovih objekata vakif je ostavio i značajnu sumu gotovog novca, 76.430 srebrenih akči. Vidimo da je ovim vakufom Rogatica dobila još jedan hamam i karavan-saraj. Na osnovu svega ovoga možemo zaključiti da se radi o veoma bogatom vakufu, koji je odigrao značajnu ulogu u daljnjem kulturnom i privrednom razvoju Čelebi Pazara.

Džamiju koju je sagradio ovaj dobrotvor u defterima prvi put srećemo 1580. godine. Mahala koja nosi ime *Mahala džamije Husein-čelebije* i koja se

²² "Vakufnama Husein-bega, sina Ilijasa". Prevela Lejla Gazić. *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985, str. 129-135.

formirala oko te džamije već ima 205 kuća sa 38 neoženjenih, jednim hatibom i dva mujezina. Ova džamija je, kako vidimo i iz vakufname, od samog početka bila namijenjena za obavljanje džuma-namaza petkom i namaza u povodu Bajrama. U defterima se jasno razlikuju termini mesdžid i džamija. Džamije su veće gradske bogomolje u kojima se, osim dnevnih, obavlja i džuma-namaz petkom, kao i bajramski namazi. Mesdžidi su mahalske bogomolje u kojima se ne obavlja džuma-namaz. Ponekad mesdžidi naknadno dobivaju status džamije. Takav slučaj imamo kod nekih sarajevskih džamija koje su u početku bile mesdžidi, a kasnije su proglašene džamijama.²³

Za plaću imama i hatiba, za obavljanje pet dnevnih molitvi, vakif je odredio četiri akče dnevno iz prihoda njegovog vakufa. Osim toga, za ovog vjerskog službenika namijenjeni su i zadaci učenja pojedinih sura u toku dana, a prema vakufnami je uvjetovano da ista osoba bude i vjeroučitelj u mektebu. Kao muallim on dobiva 3 akče dnevno, pa ukupno dnevna plaća imama i hatiba iznosi 10 akči, što možemo vidjeti sažeto izraženo u Popisu iz 1604. godine.²⁴ Osim toga, u istom popisu vidimo da je plaća mujezina 3 akče, halife 1, mutevelije 6 i džabije 2 akče. Za vjeroučitelja u mektebu, koji je ovaj vakif izgradio u selu Vrhbarje, predviđena je dnevna plaća od 2 akče.

Vakuf Hatidže-hatun, supruge Husein-begove

Vakufnamom Husein-bega, sina Ilijasovog, obuhvaćen je i vakuf njegove supruge Hatidže u gotovom novcu od 15.016 srebrenih akči. Njen opunomoćenik i mutevellija njenog vakufa bio je njen suprug. Odredila je da se novac posuđuje uz uobičajene uvjete. Postavila je uvjet da se godišnja dobit od 1.500 akči, koja se na taj način ostvari, troši za učenje pojedinih odlomaka iz Kur'ana za njenu dušu i dušu njenog supruga. Prema uvjetima vakufljenja, ove zadatke namijenila je imamu i hatibu Husein-begove džamije. On je trebao poslije jacija-namaza učiti suru Tebareke, zašto je dobivao pola akče dnevno, a za učenje jednog ašereta poslije podnevne molitve i sure Amme poslije ikindije dobivao je jednu akču dnevno. Osim toga, iz dobiti novčanog vakufa Hatidže-hatun isplaćivana je i dnevna plaća muallimu u mektebu u blizini džamije. Kako smo već naveli, po Husein-begovoj vakufnami uvjetovano je da ista osoba obavlja posao imama i hatiba i vjeroučitelja u njegovom mektebu.

Osim plaća za službenike Husein-begove džamije, Hatidža-hatun je odredila da se dnevno iz njenog vakufa izdvajaju dvije akče za plaću imama mesdžida koji je popravio njen brat Oruč-aga u svojoj mahali. Osim toga, za svakodnevno učenje džuzua iz *Kur'ana*, za imama ovog mesdžida predviđena je

23 Npr. u Opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine srećemo u Sarajevu Mahalu mesdžida Bali-begove džamije. Vidi: *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. I/1, str. 90.

24 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. III, str. 102.

jedna akča. Usto je za učenje pojedinih sura za dušu rodbine ove dobrotvorke predviđeno još 80 akči godišnje. Za mujezina ove džamije je iz njenog vakufa predviđena dnevna plaća od jedne akče.

Vakuf Mihri-hatun, sestre Husein-bega

U vakufnami Husein-bega, sina Ilijasovog, nalazimo i podatke o vakufu njegove sestre Mihri-hatun. Ona je iz svog imetka izdvojila novčani iznos od 3.000 akči. Odredila je da se iz prihoda koji se dobije posuđivanjem ovog novca daje po jedna akča dnevno muallimu mekteba koji je izgradio njen brat u selu Vrhbarje za učenje jednog džuzua *Kur'ana* za njenu dušu.

* * *

Osim ovih objekata koji su imali svoje vakufe i koji su spomenuti u defterima, u literaturi susrećemo još neke objekte čiji nastanak datira u 16. stoljeću. To su Oruč-agin mesdžid, spomenut u vakufnami Husein-bega, sina Ilijasovog,²⁵ džamija sultana Selima II (1566-1574), čiji je tarih sačuvan i preveden, i Šudžaudinova ili Čaršijska džamija. Ovdje ćemo se osvrnuti na metod bilježenja džamija, mesdžida i drugih objekata u defterima.

U popisu pojedinih gradskih naselja mesdžidi i džamije se bilježe samo ukoliko je oko njih formirana zasebna mahala. To znači da je u nekim gradovima bilo više džamija i mesdžida nego što je navedeno u popisu. Ovakav slučaj imamo i u Sarajevu, gdje 1604. godine u popisu mahala ne susrećemo mahalu džamije Havadže Duraka, ali je zato u popisu vakufa spomenut i ovaj vakuf.²⁶ Ranije je ova džamija imala mahalu, ali je vjerovatno kasnije ta mahala pripojena nekoj drugoj. Treba imati na umu da je ova džamija locirana u centru čaršije, zanatsko-trgovačkog dijela grada, tako da su oko nje bili uglavnom dućani, a ne kuće. Mesdžidi su vjerovatno postojali i u nekim većim selima, ali se oni u defterima uopće ne spominju.

Prema navedenom možemo tvrditi da su sljedeći objekti postojali iako se ne spominju u defterima.

Oruč-agin mesdžid

Oruč-aga je, kao što smo već spomenuli, sin Sinan-vojvode. Njegova sestra Hatidža bila je supruga velikog rogatičkog dobrotvora Husein-bega, pa je i sama ostavila iza sebe vakuf, što bilježi njegova vakufnama.²⁷ Oruč-aga je vjerovatno ista osoba kao i Oruč-čelebi, koji se u popisima spominje

²⁵ "Vakufnama Husein-bega...", str. 133.

²⁶ *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. I/2. Obradio A. Handžić, str. 490.

²⁷ Isto, str. 133.

kao uživatelj čifluka nedaleko od Čelebi Pazara. Husein-begova vakufnama bilježi u dijelu u kome se govori o novčanom vakufu njegove supruge Hatidže sljedeće:

”...imamu mesdžida, koji je iz svojih vlastitih novaca kupio (!?) i popravio u svojoj mahali njen brat Oruč-aga, za obavljanje njegove dužnosti za pet molitvi u spomenutom mesdžidu, dnevno dvije akče”;

Osim ovoga, imam je imao dužnost i da uči pojedine sure u toku dana i za to je dobivao još nešto više od 2,2 akče dnevno. Za mujezina ovog mesdžida Husein-beg je odredio da uči pojedine sure uz nadoknadu iz prihoda svog vakufa. Bejtović navodi da se ova džamija nalazila u Gračanici i da je bila ”obični mahalski mesdžid”.

Careva džamija

Ova džamija, ako je suditi prema literaturi, druga je džamija u Rogatici koju je podigao neki sultan. Dao ju je sagraditi sultan Selim II (1566-1574). Njen tarih je stajao iznad ulaza u džamiju sve do 1943. godine, kada je džamija srušena.²⁸ U rukopisu Muvekkitove *Povijesti Bosne*, koji je prepisao Muhamed Enverija Kadić, prepisivač kaže da je prilikom posjete kasabi i kadiluku Čelebi Pazara 1912. godine vidio tarih uklesan iznad Careve džamije. Prijevod teksta tog tariha glasi:

*Na putu vjere sultan Selim-han
Obnovi ovu kuću milosti
Nek postane zborište dobrih, kuća spasa
Da trajno slave Boga oni što mu padaju ničice
Neka askete spominjanjem Njega bivaju
Prosvijetljeni i blizinu Boga postižu
Izrekoh ovako tarih džamije:
”Utočište milosti, mjesto pobožnjaka.”²⁹*

Mujezinović navodi da se džamija nalazila u jugozapadnom dijelu Rogatice, pod brdom Hrid u predjelu oko Toplika. Imala je kamenu munaru, ali je, kako navodi Bejtović, zaostajala za Husein-begovom, odnosno Arnaudijom. Džamija je u unutrašnjosti, više ulaza, imala zidnu sliku Aja-Sofije.

U literaturi koja obrađuje historiju Rogatice nema spomena džamije sultana Bajezida, a kao jedina Careva džamija navodi se ova, sultana Selima II. Što se tiče deftera, 1604. godine se spominju samo tri džamije: sultana Bajezida

28 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga II – Istočna i centralna Bosna, ”Sarajevo Publishing”, Sarajevo, 1998, str. 96-97; Salih Sidki Hadžihuseinović-Muvekkit, *Povijest Bosne*, S turskog preveli Abdulah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak, Salih Trako, El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 159.

29 Salih Sidki Hadžihuseinović-Muvekkit, *Povijest Bosne*, El-Kalem, Sarajevo, 1999, str. 159.

zida, Sinan-vojvode i Husein-čelebije. Moguće je da su u jednoj mahali koja je nosila ime sultana Bajezida bile dvije džamije. Broj stanovnika ove mahale je prilično velik. Mahala broji 185 domaćinstava sa 14 neoženjenih. Osim imama, hatiba i mujezina koji su popisani na početku mahale, negdje pri kraju spominje se još jedan imam – Šaban imam, ali u konačnoj rekapitulaciji koja stoji ispod popisa mahale navedeni su samo 1 imam, 1 hatib, 1 mujezin, 182 oženjena i 14 neoženjenih.³⁰ Ovaj imam, dakle, nije ubrojan u imame, nego samo u nosioce domaćinstva. S obzirom na to da su poslije toga date sažete informacije o vakufu te džamije, možemo zaključiti da je spomenuti Šaban imam u nekoj drugoj džamiji, a ne u džamiji sultana Bajezida. Nemamo jasnih dokaza da li se ta džamija nalazila u istoj mahali ili u nekoj drugoj.

Druga mogućnost je da je džamija sultana Bajezida dotrajala ili srušena, pa ju je za vrijeme svoje vladavine dao obnoviti sultan Selim II. Ovakav slučaj imamo u Sarajevu sa Carevom džamijom koju je u ime sultana Mehmeda Fatiha podigao Isa-beg Ishaković. Kasnije je džamija izgorjela, pa ju je obnovio sultan Sulejman. Istina, ova džamija se i dalje vodila pod istim imenom, džamija sultana Mehmeda.

Što se tiče Mahale džamije Husein-bega, odnosno kako je upisano u defteru iz 1604. godine Husein-čelebije, i ovdje imamo interesantnu pojavu. Na početku su popisani Mezid-halifa, hatib i dva mujezina: Mustafa-halifa i Uveys-halifa. Desetak imena poslije ovih upisan je još jedan hatib Sulejman, sin Ibrahima, ali on ponovo, kao što je slučaj i u Mahali Bajezidove džamije, nije uvršten u konačnoj rekapitulaciji u hatibe, jer se tu navodi samo jedan imam i hatib, zatim dva mujezina, 118 oženjenih i 15 neoženjenih. I ovaj hatib je vjerovatno bio hatib u nekoj drugoj džamiji, a upisan je u ovoj mahali jer je bio nastanjen u njoj.

Džamija Šudžaudina

Ova džamija se također ne spominje u defterima. Prema tarihu koji je napisao prilikom njene obnove 1933. godine Mehmed Handžić,³¹ ona je sagrađena negdje krajem 16. stoljeća. Ova džamija je imala naziv i Čaršijska. Kreševljaković navodi da je Šudžauddin bio Husein-begov savremenik, prema tradiciji njegov zet. Imala je kamenu munaru. On također navodi i da je ova džamija imala bogat vakuf, ali nije nam jasno na osnovu čega je došao do tog podatka.

30 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. III. Obradila Amina Kupusović, str. 98-100.

31 Tekst natpisa pisanog arapskim jezikom u prijevodu glasi: "Za vrijeme svjetskog rata izgorjela je ova džamija, koju je sagradio Šudžauddin prije tri stotine i pedeset godina od prilike, pa su je popravili stanovnici ovog grada, tražeći Božje zadovoljstvo godine 1352. po Hidžri." Vidi: Hamdija Kreševljaković, "Rogatica (Povodom restauracije Šudžauddinove džamije 29. IX 1933)", *Novi Behar*, god. VII, br. 8-9-10, Sarajevo, 1933, str. 113-119.

Čelebi Pazar je doživio svoj puni procvat u 16. stoljeću zahvaljujući ovim vakufima. Glavni objekti, za koje je određivano izdržavanje, predstavljale su džamije i mesdžidi. Ali veliki je značaj i koristonosnih objekata, od kojih su ovi objekti izdržavani, kao što su karavan-saraji, hamami i dućani. Sve ovo činilo je urbanu jezgru kasabe, koja se razvijala kao osmanski grad u kome su trgovina i zanatstvo činili najvažnije grane privrede.

VAKUFI U ROGATICI DO KRAJA 16. STOLJEĆA

Sažetak

U ovom radu dati su podaci o vakufima u kasabi Rogatica, koja je u osmansko vrijeme nosila ime Čelebi Pazar. Rad je prvenstveno zasnovan na podacima koje daju osmanski katastarski popisi – tapu tahrir defteri. Na osnovu ovih deftera utvrđeno je da je u Čelebi Pazaru tokom 16. stoljeća podignut znatan broj objekata za čije izdržavanje su ostavljani vakufi u vidu koristonosnih objekata, kao što su dućani, hamami i kuće, nekretnine u vidu zemljišnih posjeda i novčane sume koje su davane na kredit. Izdvajaju se Carske džamije kao sultanski vakufi, koji, iako su u popisu upisani kao vakufi, ne predstavljaju klasične forme vakufa u osmanskoj državi. Prvu džamiju u Čelebi Pazaru dao je sagraditi sultan Bajezid, a za njeno izdržavanje i plaće njenih službenika određena je suma iz harača Višegradskog kadiluka. Najveći dobrotvori Čelebi Pazara su, osim sultana Bajezida i Selima II, kožar Alija, sin Bajramlije, Ilijas Arnaut, Sinan-vojvoda, Husein-beg, sin Ilijasa, Hatidža-hatun, njegova supruga, i Mihri-hatun, njegova sestra. Ove ličnosti su svojim vakufima učinile Čelebi Pazar jednom od razvijenijih kasaba u 16. stoljeću.

WAQFS IN ROGATICA UNTIL THE END OF THE 16TH CENTURY

Summary

This paper gives information about waqfs – endowments in the town of Rogatica, which in the Ottoman time was called Chelebi Pazar. The paper is primarily based on information contained in the Ottoman property registers - tapu tahrir defteri. On the basis thereof, it was established that in Chelebi Pazar in the 16th century a considerable number of buildings had been erected

for the upkeep of which waqfs were left in the form of useful buildings such as shops, public baths and houses, real estate such as land and cash which used to be given as loans. As such, remarkable were Imperial Mosques as not classical forms of the waqf in the Ottoman State. Sultan Bayazid had the first mosque Sultan's endowments, which, although they were recorded in the register as waqfs, were built in Chelebi Pazar, and for its maintenance and salaries of its employees a sum was fixed from the poll-tax of the Višegrad qadilik. Chelebi Pazar's greatest benefactors were, along with Sultans Bayazid and Selim II, tanner Alija, son of Bajramlija, Ilijas Arnaut, Sinan-voivoda, Hussein-beg, son of Ilijas, Hatidža-hatun, his wife, and Mihri-hatun, his sister. Those personalities with their waqfs made Chelebi Pazar one of the most developed towns in the 16th century.